

“Müəllim, istəsə, dünyanı da dəyişdirə bilər”

Görkəmli ədəbiyyatşünas-alim, tərcüməçi və pedaqoq, professor, müəllimim Məmməd Qocayevin 75 illik yubileyinə həsr olunan bu yazını onun qısa tərcümeyi-halı ilə başlamaq istəyirəm.

Professor M.Q.Qocayev 1941-ci ildə Gürcüstanda anadan olmuş, 1960-cı ildə Marnəuli Pedaqoji Məktəbini, 1965-ci ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunu (indiki Bakı Slavyan Universitetini) bitirmişdir. Həmin vaxtdan bu günədək universitetimizdə çalışır. Xarici ədəbiyyat tarixi kafedrasının müdiri, fakültə dekanı, elmi işlər üzrə prorektor, “Azərbaycanda rus dili və ədəbiyyatı” jurnalının baş redaktoru vəzifələrində çalışmışdır. 1997-ci ildən klassik rus ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdürüdür.

1975-ci ildə rus ədəbiyyatı üzrə namizədlik, 1990-cı ildə isə doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmiş professor M.Q.Qocayev Azərbaycanda rusistikanın və filologiya elminin inkişafına layiqli töhfələr vermişdir. Filoloq alimin “F.M.Dostoyevski yaradıcılığında xarakter konsepsiyası” doktorluq dissertasiyası ciddi rezonans doğurmuş və Azərbaycanda Dostoyevskişünaslıq elmi məktəbinin təməlini qoymuşdur. Alimin “Nizaminin insan fəlsəfəsi”, “F.M.Dostoyevskinin xarakter və ideyaları” monoqrafiyaları, “Ədəbiyyatda obrazlar və xarakterlər” məqalələr toplusu (son iki kitab rus dilindədir) postsovet dövr milli ədəbiyyatşünaslığımızın ən ciddi nailiyyətləri kimi dəyərləndirilə bilər.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı və tərcüməşünaslığının, tərcümə sənətinin inkişafında professor M.Q.Qocayevin böyük xidmətləri var. O, dahi rus yazıçısı F.M.Dostoyevskinin “Şeytanlar”, “Yeniyyət”, “Yoxsul insanlar” kimi məşhur romanlarını, bir sıra povest və hekayələrini, “Yazıcının gündəliyi” fəlsəfi-nəzəri kitabını, eləcə də Bakı Slavyan Universitetinin Tərcümə problemləri elmi-tədqiqat laboratoriyası tərəfindən həyata keçirilən “Filoloqun kitabxanası - 100” layihəsi üzrə nəşr olunan M.Baxtinin “Dostoyevski poetikasının problemləri” monoqrafiyasını, Lev Anninskinin “Cevizin içi” tənqidi məqalələr toplusunu dilimizə çevirmiş, “Karamazov qardaşları” romanının ilk Azərbaycan tərcüməsinin redaktoru olmuşdur.

Prezident sərəncamı ilə reallaşmaqda olan 150 cildlik “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası” seriyasında L.N.Tolstoy və F.M.Dostoyevskinin hər birinin üçcildlik seçilmiş əsərlərindən ibarət kitabları professor M.Qocayev nəşrə hazırlamış, onlara ön söz yazmışdır. F.M.Dostoyevskinin üçcildliyinə daxil edilmiş “Şeytanlar” romanı onun tərcüməsində təqdim olunmuşdur.

Dərslərimizdə əyanililiyə, yaradıcı tətbiqə, tələbələrə kreativ düşüncənin və ünsiyyət vərdişlərinin formalaşmasına, onlar tərəfindən yerinə yetirilən sərbəst işlərin orijinallığına çalışdığımız, lakin kompüter və yüksək texnologiyalar zamanəsində buna çətinliklə nail olduğumuz bir vaxtda sevimli müəllimimiz professor M.Qocayevin mühazirələri və onlar ətrafında

20 nəfərdən çox filologiya üzrə fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru yetişdirmiş professor M.Q.Qocayev Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi nəzdində Metodiki Şuranın, Ali Attestasiya Komissiyasının filologiya elmləri üzrə Ekspert Şurasının, Azərbaycan Respublikası Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurasının (filologiya problemləri üzrə) üzvüdür.

Ədəbiyyatşünas-alimin müəllifi olduğu onlarla monoqrafiya və elmi məqalələr Azərbaycanda və xaricdə nəşr edilmişdir.

Görkəmli alim və pedaqoqun təqdim olunan qısa tərcümə sadalanan kitab və məqalələr, elmi-pedaqoji, təşkilati fəaliyyət durmur. Bu alim və əsl müəllim ömrünün və zəkasının arxasında minlərlə işıqlı insan taleyi dayanır. Professor M.Qocayevin tələbəsi olmuş hər kəs - BSU məzunları, tərəfindən elmi işinə rəy verilən, opponentlik olunan, elmi rəhbərlik edilən doktorantlar və dissertantlar, onun sözünü, məsləhət və tövsiyələrini eşidən, eləcə də Bakı Slavyan Universitetinin Tərcümə problemləri elmi-tədqiqat laboratoriyası tərəfindən həyata keçirilən “Filoloqun kitabxanası - 100” layihəsi üzrə nəşr olunan M.Baxtinin “Dostoyevski poetikasının problemləri” monoqrafiyasını, Lev Anninskinin “Cevizin içi” tənqidi məqalələr toplusunu dilimizə çevirmiş, “Karamazov qardaşları” romanının ilk Azərbaycan tərcüməsinin redaktoru olmuşdur.

Dərslərimizdə əyanililiyə, yaradıcı tətbiqə, tələbələrə kreativ düşüncənin və ünsiyyət vərdişlərinin formalaşmasına, onlar tərəfindən yerinə yetirilən sərbəst işlərin orijinallığına çalışdığımız, lakin kompüter və yüksək texnologiyalar zamanəsində buna çətinliklə nail olduğumuz bir vaxtda sevimli müəllimimiz professor M.Qocayevin mühazirələri və onlar ətrafında

gözəl bilicisi sayılan müəllimin sətiraltı niyyəti poetika və ədəbiyyatda insan konsepsiyası məsələlərinin müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının gündəminə səritəli və sistemli şəkildə gətirilməsi idi. Son illərin ədəbiyyatşünaslığı üzrə tədqiqatlarında bu niyyətin artıq reallaşmaqda olmasının şahidiyik. Məmməd müəllimin “Koroğlu”da barokkodan, Nizami “Xəmsə”-sində insan konsepsiyasından, Çernişevski estetikasından, Şpenqlerin Qərb mədəniyyətinin iflası nəzəriyyəsi və s. onlarla mövzuda yazılarının hamısında böyük bir ruh, cəsarət, məsələlərə dərin fəlsəfi və elmi yanaşma tərz, inandırıcılıq var. Burada akademik D.S.Lixaçovun bir fikrini səsləndirmək də yerinə düşür: “Elmin təşkili ilə elm adamları məşğul olmalıdırlar”. Professor M.Qocayevin elmi işlər üzrə prorektor, fakültə dekanı, kafedra müdiri, Universitet Elmi Şurası Elm və təhsil komissiyasının sədri, jurnal redaktoru, sırasıyla professor kimi bütün fəaliyyətlərində, filoloji araşdırmalarında əsl elm adamının dəst-xətti duyulub və duyulur. Onun fəaliyyəti və həyat yolu hamımıza nümunədir.

Professor M.Qocayevin müasir Azərbaycan bədii və filoloji tərcümə sənətinin formalaşmasında rolu ayrıca mövzunun söhbəti olsa da, bir maraqlı məqamı xüsusi vurğulamaq istədim. Dostoyevskinin 5 böyük romanından ikisini, eləcə də “Yoxsul insanlar”ı ilk dəfə dilimizə çevirən, tərəfindən tərcümə edilmiş “Karamazov qardaşları” romanına daxil olan “Böyük inkvizitor” poemasını Azərbaycan dilinə tərcümə edən və ona ön söz yazan Məmməd müəllim filologiya elminə olduqca gərəkliliyi olan bir sıra kitabları da dilimizə çevirdi. Daha çox 2000-ci ildən sonra formalaşma mərhələsinə qədər qoymuş müstəqil tərcüməşünaslığımızda “tərcümə azad və sərbəst, yoxsa adek-

vat olmalıdır?” mübahisələri zamanı bədii və filoloji mətnlərə xüsusi və professional, elmi münasibət sərgiləyən professor M.Qocayev əslində öz tərcüməçi dəst-xətti ilə tərcümə mətnlərində özbaşınalıq tendensiyasının qarşısına siper çəkənlərdən oldu. Onun son tərcümələrinin - Dostoyevskinin “Yoxsul insanlar” romanının və “Yazıcının gündəliyi” elmi-nəzəri-publisistik traktatının dili və üslubu diqqətə layiqdir. Professor M.Qocayevin bədii tərcümə işinə və bu problemə münasibətini əks etdirən fikrinə istinad etmək yerinə düşür: “Sərbəst və azad tərcümə deyilən bir şey əslində işin asanına getmək deməkdir. Tərcüməçi əsəri anladığı kimi çevirir və oxucuya faktiki olaraq öz versiyasını təqdim edir. Adekvat tərcümə isə (aydın məsələdir ki, tam mənada adekvat tərcümə ola bilməz), daha doğrusu, buna cəhd çox ağır bir yaradıcılıq işidir, həmmüəlliflikdir...”.

Məmməd müəllimin ədəbi əlaqələr mövzusunda yazıları üstünlük təşkil etməsə də, o, xarici ədəbiyyatların, o cümlədən rus ədəbiyyatının Azərbaycanda mənimsənilməsi, sözün geniş mənasında, adekvat resepsiyası məsələlərinə də həssaslıqla yanaşan tədqiqatçılardandır. Bu mənada onun tərcümə etdiyi “Yazıcının gündəliyi” əsərinə bir daha müraciət etmək istəyirəm.

Hamımıza yaxşı məlumdur ki, Dostoyevskinin türklərə qarşı qərəzli və ədalətsiz münasibətinə rəğmən, Türkiyədə və bütün türk dünyasında onun yaradıcılığına çox böyük maraq var. “Karamazov qardaşları” romanı təkcə Türkiyə türkcəsinə 8 dəfə tərcümə edilib. Çoxaspektli və geniş “Yazıcının gündəliyi” publisistik məqalələr toplusunu dilimizə çevirən professor M.Qocayev Dostoyevskinin nəhəng və əvəzolunmaz yazıçı və böyük publisist olmasını təsdiqləməklə yanaşı, onun publisistik irsinə tənqidi və obyektiv münasibətini də ifadə edir. Tərcü-

məyə müqəddimədə o yazır: “Dahi və humanist yazıçı kimi tanınan Dostoyevski türklərdən söhbət düşəndə tamamilə dəyişir və öz mülahizələrində səhvlərə və haqsızlığa yol verir. Məsələ burasındadır ki, müharibələrdə hər cür haqsızlıqlara və lüzumsuz əzazilliklərə rast gəlmək olur. Amma bunları yalnız türklərin adına yazmaq heç də ədalətli yanaşma deyildir. Bu isə bir daha onu göstərir ki, yazıçı bədii həqiqətlərdən kənara çıxaraq, ona yad olan siyasi məsələlərə qarışanda, hökmən ağır səhvlərdən yaxa qurtara bilmir. Odur ki, dahi yazıçı, bədii söz ustası, publisist olaraq zəif və cılız görünür...”.

Dostoyevski kimi sovet dövrü Azərbaycan dilinə az tərcümə edilmiş rus müəllifi irsinə professor M.Qocayevin dərin bələdliyi nasirinin son on beş ildə dilimizə adekvat tərcüməsinə və yaradıcılığının uğurlu resepsiyasına imkan verdi. Alimin bu istiqamətdə məhsuldar fəaliyyətinin ədəbiyyatşünaslığımıza yeni uğurlar qazandıracağı şübhə doğurmur.

Təbii ki, bütün bu söhbətlərin başında duran Məmməd müəllimin müdrikliyi, ətrafındakı insanlara münasibətdə fədakarlığı, səmimiyyəti və yeri gələndə tələbkarlığıdır. Yetirmələri onu özlərinin “mənəvi atası” hesab edirlər. O, insanları gözəl tanıyır və səciyyə-ləndirir, xeyirxah münasibəti ilə hamını yaxşı olmağa, insanlarda yaxşı xüsusiyyətləri görməyə çağırır. O, gözəl və mehriban ailə başçısıdır. Mənə sevimli müəllimimizin nəvəsinin müəllimi olmaq xəşbəxtliyi və baba-nəvə münasibətlərinin, bu qarşılıqlı sevginin nə olduğunu görmək nəsisib olub. Allahdan ona uzun ömür, cansağlığı, elm və təhsilimizə xidmətdə uğurlar arzulayırıq.

Təbii ki, bütün bu söhbətlərin başında duran Məmməd müəllimin müdrikliyi, ətrafındakı insanlara münasibətdə fədakarlığı, səmimiyyəti və yeri gələndə tələbkarlığıdır. Yetirmələri onu özlərinin “mənəvi atası” hesab edirlər. O, insanları gözəl tanıyır və səciyyə-ləndirir, xeyirxah münasibəti ilə hamını yaxşı olmağa, insanlarda yaxşı xüsusiyyətləri görməyə çağırır. O, gözəl və mehriban ailə başçısıdır. Mənə sevimli müəllimimizin nəvəsinin müəllimi olmaq xəşbəxtliyi və baba-nəvə münasibətlərinin, bu qarşılıqlı sevginin nə olduğunu görmək nəsisib olub. Allahdan ona uzun ömür, cansağlığı, elm və təhsilimizə xidmətdə uğurlar arzulayırıq.

Təbii ki, bütün bu söhbətlərin başında duran Məmməd müəllimin müdrikliyi, ətrafındakı insanlara münasibətdə fədakarlığı, səmimiyyəti və yeri gələndə tələbkarlığıdır. Yetirmələri onu özlərinin “mənəvi atası” hesab edirlər. O, insanları gözəl tanıyır və səciyyə-ləndirir, xeyirxah münasibəti ilə hamını yaxşı olmağa, insanlarda yaxşı xüsusiyyətləri görməyə çağırır. O, gözəl və mehriban ailə başçısıdır. Mənə sevimli müəllimimizin nəvəsinin müəllimi olmaq xəşbəxtliyi və baba-nəvə münasibətlərinin, bu qarşılıqlı sevginin nə olduğunu görmək nəsisib olub. Allahdan ona uzun ömür, cansağlığı, elm və təhsilimizə xidmətdə uğurlar arzulayırıq.

Təbii ki, bütün bu söhbətlərin başında duran Məmməd müəllimin müdrikliyi, ətrafındakı insanlara münasibətdə fədakarlığı, səmimiyyəti və yeri gələndə tələbkarlığıdır. Yetirmələri onu özlərinin “mənəvi atası” hesab edirlər. O, insanları gözəl tanıyır və səciyyə-ləndirir, xeyirxah münasibəti ilə hamını yaxşı olmağa, insanlarda yaxşı xüsusiyyətləri görməyə çağırır. O, gözəl və mehriban ailə başçısıdır. Mənə sevimli müəllimimizin nəvəsinin müəllimi olmaq xəşbəxtliyi və baba-nəvə münasibətlərinin, bu qarşılıqlı sevginin nə olduğunu görmək nəsisib olub. Allahdan ona uzun ömür, cansağlığı, elm və təhsilimizə xidmətdə uğurlar arzulayırıq.

Telman CƏFƏROV,
Bakı Slavyan Universitetinin
tədris işləri üzrə prorektor,
filologiya üzrə elmlər
doktoru, professor